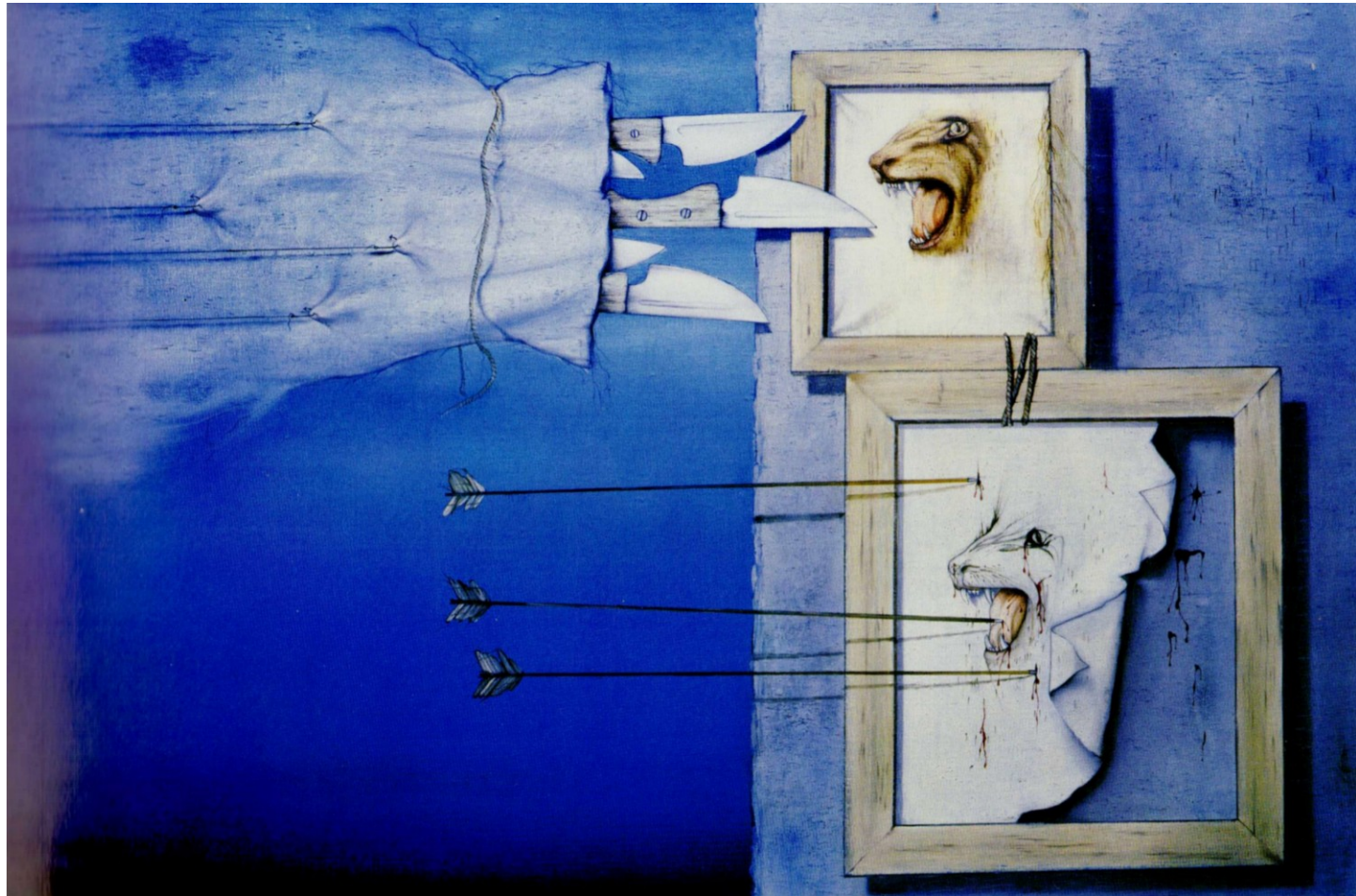

Umělci a teoretici v 50. letech

Výtvarné umění a literatura

Mikuláš Medek (1926-1974)
Jaro 51, 1951 (předchozí snímek)
Hlava, která spí imperialistický spánek, 1953

Pavel Brázda (nar. 1926)

Jeden poroučí a druhý poslouchá, z cyklu Válka proti lidem
1956-1958

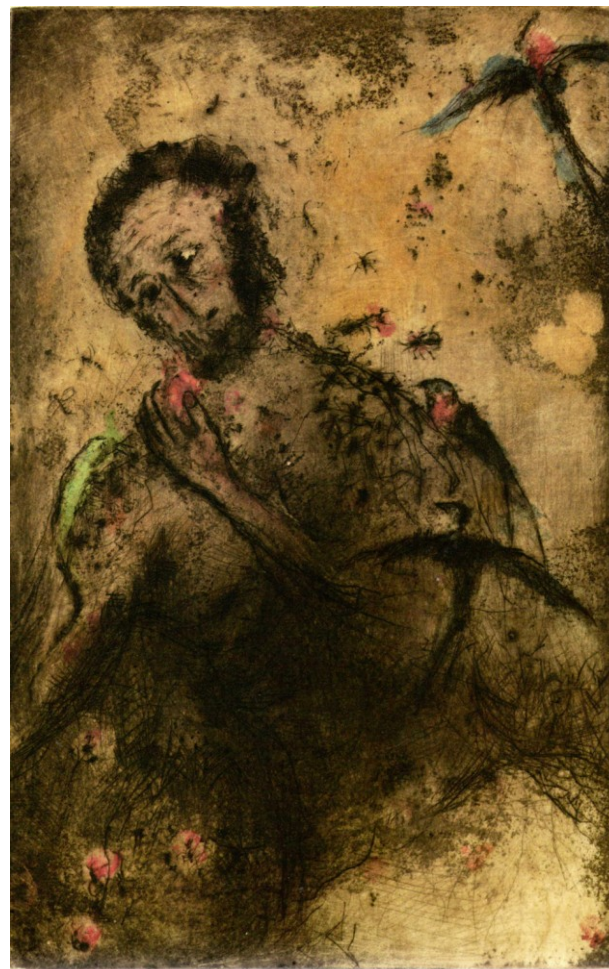
Pavel Brázda, Hrdina před popravou (z téhož cyklu)
Věra Nováková (nar. 1928), Jonáš ve velrybě, 1955

Bohuslav Reynek (1892-1971)

Pieta u studny, 1949

Job s vlaštovkami, 1952

Umělecké svazy

- Ústřední svaz československých výtvarných umělců (r. 1953 měl 3.307 členů, z toho 460 na Slovensku, 1.038 z nich bylo členy nebo kandidáty KSČ). Dále se dělil na Svaz malířů, sochařů a grafiků, Svaz architektů a Svaz průmyslových výtvarníků. Na půdě svazu zakládány od r. 1957 tvůrčí skupiny: Máj, Trasa, M 58, UB 12, Brno 57, M-Brno, Parabola, Profil 58 aj.
R. 1956 namísto ústř. svazu ustaveny Svaz československých architektů a Svaz čsl. výtvarných umělců.
- Svaz československých spisovatelů (1953 měl 424 členů, Slovensko 130, KSČ 244)
- Svaz československých skladatelů (1953 měl 585 členů, Slovensko 119, KSČ 188)

Zdroje: Jiří Knapík, *V zajatí moci*. Praha 2006, s. 318. Vojtěch Lahoda, Máj 57, Trasa a obroda modernismu. In: *DČVU VI*, s. 79.

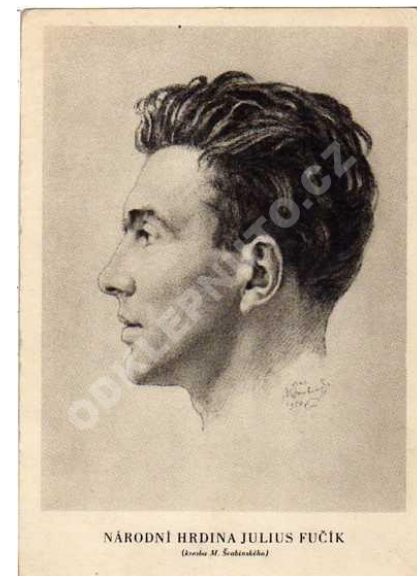
Zámek Dobříš sloužil od r. 1945 jako „domov spisovatelů“.

Jan Drda, předseda Svazu československých spisovatelů v l. 1949-1956, zemřel na Dobříši r. 1970.

Oficiální výtvarné umění

Karel Svoboda (návrh úpravy), Olomoucký orloj, 1947-1955

Max Švabinský, Julius Fučík, 1950

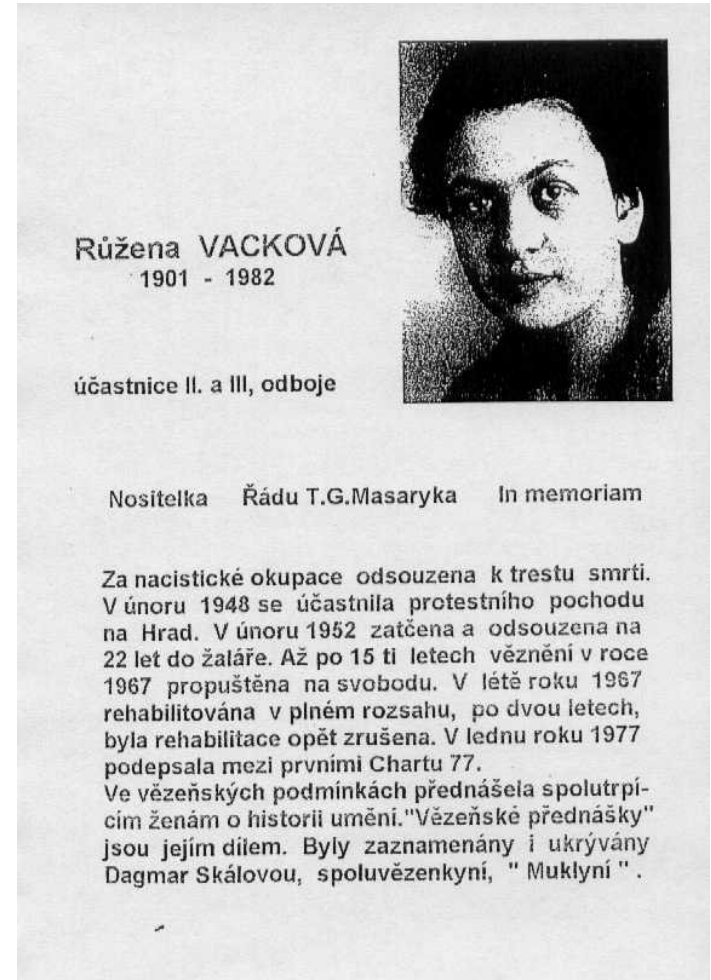

191/
Ministr školství a kultury
Václav Kahuda předává
Karlu Svobodě
titul národního umělce
1961

Umělci a teoretici ve vězení

- Katoličtí básníci a spisovatelé: Ladislav Jehlička, Zdeněk Kalista (historik a básník), Josef Kostohryz (1952 odsouzen na doživotí, propuštěn 1964), Josef Palivec, Dominik Pecka, Václav Renč, Zdeněk Rotrekl, Nina Svobodová (vězněna 1949-1960, 1961-1967), Jan Zahradníček
- Katoličtí kritici a nakladatelé: Bedřich Fučík, Ladislav Kuncíř, Růžena Vacková (teoretička, vězněna 1952-1967), teoretik Josef Zvěřina
- Spisovatelé „ruralisté“ katolické orientace: Josef Knap, František Křelina, Václav Prokůpek (vězněn 1952-1964)
- Spisovatel Jiří Mucha
- Někdejší komunistický funkcionář a pozdější spisovatel Artur London
- Pozdější spisovatelé: Jiří Hejda, Karel Pecka, Ota Rambousek (vězněn 1949-1964), Jiří Stránský
- Sochař Jaroslav Šlezinger
- Architekt Bedřich Rozehnal
- Krátkodobě věznění: Václav Černý, Jiří Kolář, Edvard Valenta

Co zpíval kos zatčenému

Jakým jak vyjádřiti tvůj jásot,
zvěstovateli rozbřesků, jenž sis vybral
tuto ulici, tento dům naproti mému oknu,
jež kalně mžourá
napodobujíc den a noc.

Zní kloakové povrkávání harmonik.
Zní vřískot činžáků, jež plivají chodce a zas je lížou.
Ale jen ty, tvůj chvalozpěv započatý už v ráji
proniká tmou, jež drtí mne
k podobě červa leda,
ten chuchvalec žalu, chrchel z úst Molochových.

A zatímco venku s hedvábnou vláčností
přelévají se vlny trav, réva kvete,
a zatímco proud modliteb k nebesům stoupá
a u přátel smutno, kam zmizel jsem,
ty říkáš mi, že je radost, jež nepřestává.
A já slzami zalit zas oddychuji, dík vzdávám.
Dík vzdávám vzpomínaje děťátek očí tak nezáludných
v psí potměšilosti špehýrek
a dveří bez kliky.

Pohrávají si se mnou jako kočka s myší.

Sbohem, má ženo, a sbohem, vy doma.

Je radost, je radost, je radost

i tady dole, kde žal světa dno má.

I mezi tím smutným nábytkem vězeňským
ze dřeva getsemanského.

Jan Zahradníček (1905-1960) básně z vězení – sbírky *Dům* *strach* a *Čtyři léta*

úvodní báseň sbírky *Dům strach*

Další fotomontáž ze Zpravodajství z komunistického Československa, Světozor, č. 13 z r. 1937; živnostníci povinně oslavují vůdce Gottwalda „vkusnou“ výzdobou výloh svých krámků. Tyto „legrácky“ bývalého spolustranika si Gottwald nepochybně neopomenul poznamenat do seznamu prohřešků, které se nepromíjejí (zdroj: Národní knihovna)

Záviš Kalandra (1902-1950) historik, teoretik umění surrealistické orientace

popraven 1950 v rámci
procesu s Dr. Miladou
Horákovou

Vrcholná „mystifikace“ Z. Kalandry z aprílového Světozoru č. 13 z roku 1937. Autor (v pravém rohu na židli) je vyslýchán GPU (dobový název pro sovětskou bezpečnostní policií) a přiznává se, že zavraždil Přemysla Otakara na Moravském poli. Z. Kalandra způsobem sobě vlastním předpovídá svůj osud (zdroj: Národní knihovna)

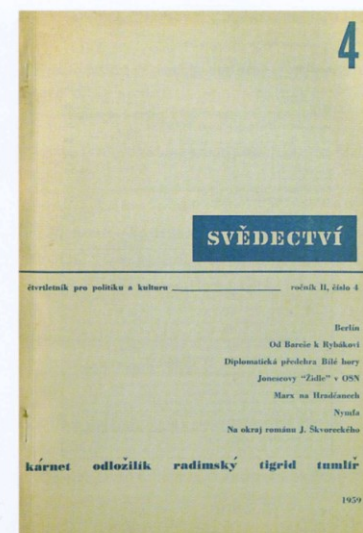
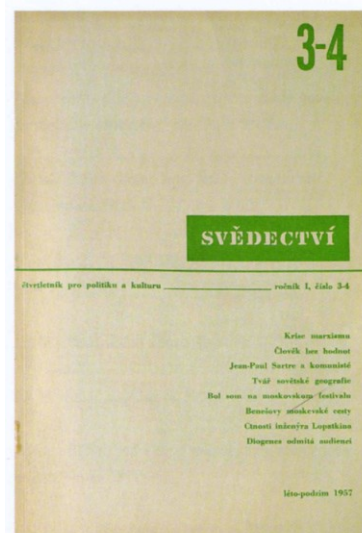
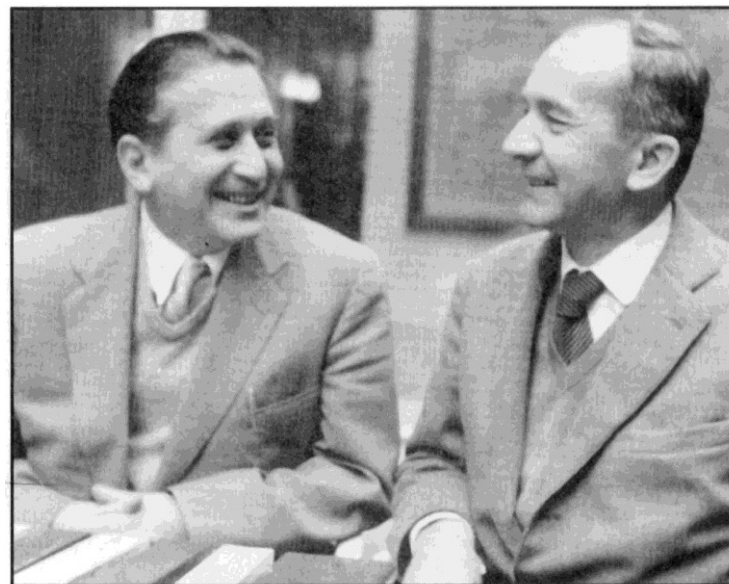
Pata naší čacké GPU, rozšlápla hnízdo jedovatých zmiji! Je konec řádění hnusných plazů! Trockasti-teroristi-nihilisti jsou usvědčeni! Zvrhlik, jemuž byl cizí jakýkoli vřelý cit k vlasti, bandita Závěš Kalandra se doznal! Pod tíhou usvědčujícího materiálu, mezi nímž nechyběl ani dokumentární obraz jeho bestiálního zločinu, a v atmosféře pravdy, v níž nyní svobodně dýšeme, se shrouceně doznal k tomu, že zavraždil Přemysla Otakara II. na Moravském poli! Stál v čele vertikálního centra, jež spolupracovalo s Milotou z Dědic, aby odtrhlo alpské země od koruny české! Nejvyšší prokurátor předloží veřejnému soudu obšírný text rozsudku!

Umělci a teoretici v poúnorovém exilu

- Básníci a spisovatelé: Ivan Blatný, Jan Čep, Egon Hostovský, Pavel Javor, Ivan Jelínek, Jiří Kovtun, František Listopad
- Spisovatelka a teoretička Milada Součková
- Novináři a redaktoři: Ivo Ducháček (alias Martin Čermák), Julius Firt, Ferdinand Peroutka (též spisovatel), Pavel Tigrid (řídil čsp. *Svědectví*, od 1956), Karel Vrána
- Esejisté: Petr Den, Jindřich Středa
- Herec a dramatik Jiří Voskovec
- Literární teoretici: Petr Demetz, Antonín Kratochvíl, Ladislav Matějka, René Wellek
- Historik umění a estetik František Kovárna
- Designéři: Antonín Heythum, Jiří Sádek, Ladislav Sutnar
- Kreslíř Miroslav Šašek
- Malíři a výtvarníci: Jindřich Heisler, Josef Šíma, Toyen, Franta (Fr. Mertl)
- Grafička Gertruda Gruberová-Goepfertová
- Sochař František Vladimír Foit
- Architekti: Jaromír Krejcar, Jan Hird Pokorný, František Stalmach, Ernst Wiesner

Egon Hostovský a Jan Čep v Paříži r. 1956
Obálky *Svědectví* z 50. let, návrh L. Sutnar, 1956

Umělci s omezenou možností prezentace svých prací a v „podzemí“, mimo oficiální platformu

Kolářův stůl v kavárně Slavia v 50. letech
Zleva: Kamil Lhoták se synem, Josef Čermák, Josef Hiršal
a Jiří Kolář

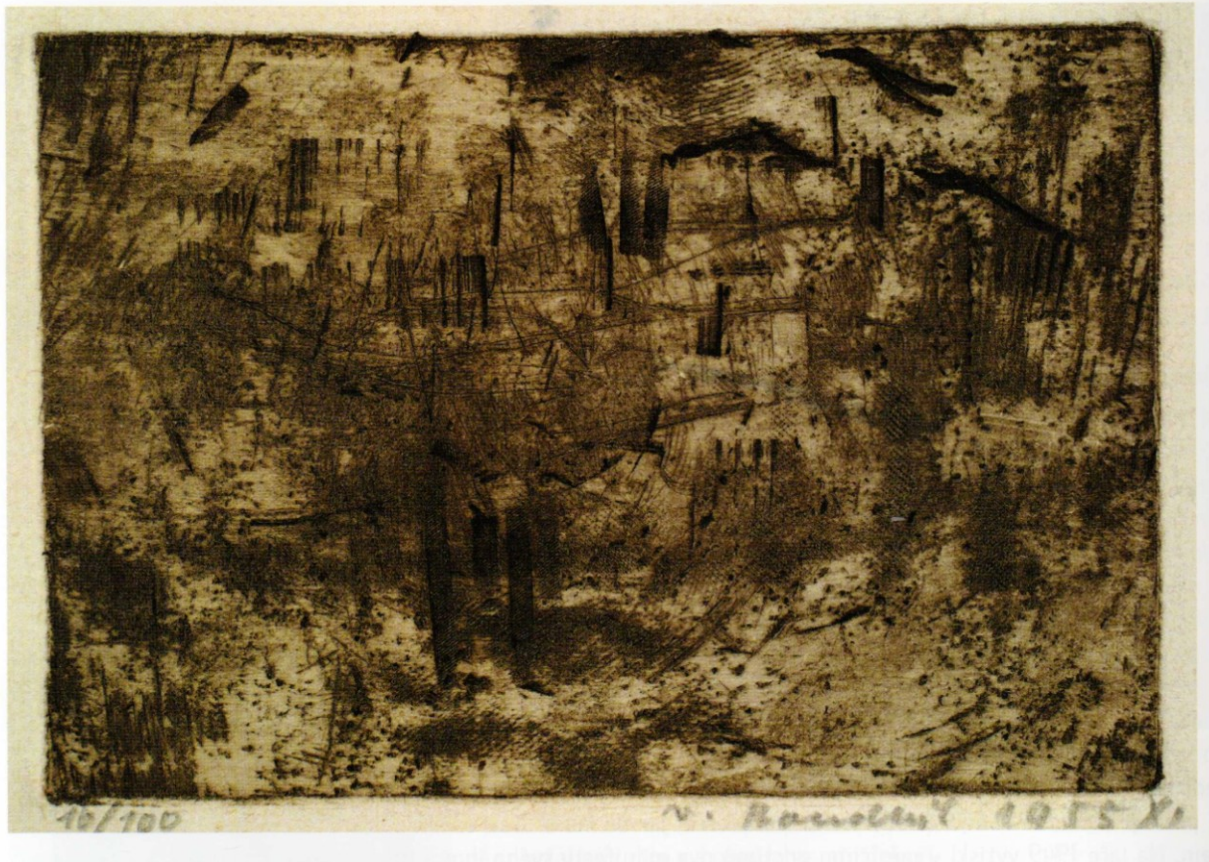

Vladimír Boudník

Vladimír Boudník (1924-1968)

Aktivní grafika, 1955

„Boudník se v padesátých letech stal patrně jediným nezávislým umělcem, který z vlastní vůle našel skutečnou inspiraci v továrním prostředí – ovšem zcela odlišnou od představ ideologů socialistického realismu.“
(Lenka Bydžovská, Surrealismus, existencialismus, explozionalismus, in: *DČVU V*, s. 387n., zde s. 407.)

Umělci a teoretici v obtížích doby (1)

- **Josef Váchal** (1884-1969), grafik, malíř a spisovatel
„Třebaže se po celý život jako anarchista a romantik pohyboval na okraji oficiálního uměleckého světa, kterým pohrdal, vítězství koncepce socialistického realismu jej odsunulo zcela mimo soudobé umělecké dění. Trpěl materiálním nedostatkem a byl odkázán na pomoc přátel, nadále se však věnoval výtvarné a literární práci. 1954 připravil v Jičíně výstavu ke svým sedmdesátinám. 1957 byla ze statku, kde Váchal žil, vybudována strojní a traktorová stanice. 1958 se stal členem Svazu výtvarných umělců (Anna Macková /družka/ bez Váchalova vědomí podepsala přihlášku). Jeho dílo bylo doceněno teprve v polovině 60. let /.../ 1969 – pět dní před smrtí – byl jmenován zasloužilým umělcem.“ (Slovník české literatury po roce 1945, on-line: www.slovníkceskeliteratury.cz)
- **František Lydie Gahura** (1891-1958), architekt a sochař
Hlavní tvůrce Baťova Zlína, spolu s Vladimírem Karfíkem (1901-1996). V důsledku komunistického boje proti tzv. batismu oba museli r. 1946 ze Zlína odejít. Gahura se nadále věnoval pouze teorii – jako výzkumný pracovník Ústavu architektury a územního plánování v Brně. Karfík se stal profesorem fakulty architektury SVŠT v Bratislavě a r. 1956 dostal Státní cenu.
- **Bohuslav Reynek** (1892-1971), básník a grafik
Jeho statek v Petrkově byl r. 1949 zestátněn. V obytné části mohl s rodinou nadále bydlet, ale byl zaměstnán jako zemědělský dělník. V 50. letech nemohl publikovat, ani vystavovat – s výjimkou Grenoblu (odkud pocházela jeho manželka Suzanne Renaud), kam ale nesměl jet. V 60. letech se situace změnila, jeho dílo se postupně stávalo středem zájmu.
- **Karel Teige** (1900-1951), teoretik a výtvarník
Po r. 1948 nesměl publikovat (pouze ineditně), byl odsuzován jako „úpadkový estét“ (J. Honzl), jiní psali o „teigovštině – trockistické agentuře v naší kultuře“. Tím se připravovala půda pro jeho zatčení. Udržoval kontakty s novou generací surrealistů (V. Effenberger, K. Hynek, M. Medek aj.). Zemřel na srdeční infarkt.

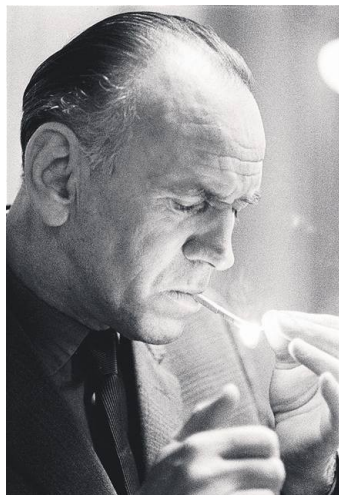
Bohuslav Reynek
se svým stádem v
Petrkově asi v r.
1960. Foto:
Daniel Reynek.

Umělci a teoretici v obtížích doby (2)

- **Jaroslav Seifert** (1901-1986), básník
V r. 1949 zanechal novinářské činnosti, nadále se věnoval pouze literatuře. V 50. letech se zaměřil na historické a pražské náměty a na literaturu pro děti. Na 2. sjezdu Svazu čs. spisovatelů r. 1956 kritizoval dosavadní kulturní politiku, zastal se i vězněných literátů. Na konci 60. let stanul v čele svazové komise usilující o jejich rehabilitaci. Paměti: *Všechny krásy světa*.
- **Václav Černý** (1905-1987), literární historik
Od podzimu 1945 profesor srovnávací a obecné literatury na FF UK. R. 1950 mu bylo zakázáno učit o rok později byla zrušena katedra komparatistiky. Přešel do Ústavu lidové písně. V l. 1952-1953 strávil několik měsíců ve vyšetřovací vazbě kvůli obvinění z protistátní činnosti, osvobozen pro nedostatek důkazů. Od r. 1954 činný v Kabinetu pro moderní filologii ČSAV, ale s omezenou možností působení. Jeho reflexe doby: *Paměti 3, 1945-1972*.
- **Vladimír Holan** (1905-1980), básník
Po II. světové válce vystoupil z katolické církve a vstoupil do KSČ. Básnický oslavil osvoboditele (*Díky Sovětskému svazu* aj.). R. 1950 se vrátil do církve a členství v KSČ mu bylo zrušeno. V l. 1948-1968 bydlel v tzv. Dobrovského vile na Kampě (s J. Werichem). V 50. letech téměř nevycházel z domu, žil v chudobě, publikovat mu bylo umožněno až od r. 1963. R. 1968 byl jmenován národním umělcem.
- **Jan Dokulil** (1910-1974), básník
Katolický kněz, příbuzný Jana Zahradníčka. Z obav před zatčením se od r. 1950 sedm let skrýval na různých místech, m.j. v lesích. R. 1957 zatčen a uvězněn až do r. 1965. R. 1967 soudně rehabilitován. Knižní publikace ve 30.-40. letech a pak až z pozůstalosti po r. 1989.
- **Jiří Kolář** (1914-2002), básník a výtvarník
R. 1950 byl propuštěn ze zaměstnání a od té doby se věnoval výhradně své tvorbě. R. 1952 byl zatčen kvůli rukopisnému textu *Rod Genorův* a 9 měsíců vězněn. Od r. 1957 mohl opět (selektivně) publikovat. Jeho reflexe doby: prózy a básně *Roky ve dnech*, *Očitý svědek*, *Prométheova játra*, *Přestupný rok*, *Vršovický Ežop* aj.

František Hrubín a Jaroslav Seifert na II. sjezdu Svazu československých spisovatelů, 1956

Hrubín o české poesii po r. 1948: "*Octla se tam nikoli v podobě labutě, ale jako šťvaná uříčená laň; nikde nebylo stezek ani houští, krev rozprouděná šťvanicí netuhla, led se nerozpouštěl a poezie čelila zběsilé netečnosti ledového dogmatu.*"

Seifert: "*Smlčí-li pravdu kdokoliv jiný, může to být taktický manévr. Smlčí-li pravdu spisovatel, lže.*" Vyzval k solidaritě s vězněnými a pronásledovanými literáty.

Básníci Jan Čarek, Jaroslav Bednář
a Jaroslav Seifert (foto Viktor Radnický)

Literární noviny 5, 1956, č. 18, s. 9

Zahájení II. sjezdu 22. 4.
1956, v první řadě zleva sedí
ministr školství František
Kahuda, ministr Zdeněk
Nejedlý, náměstek předsedy
vlády Václav Kopecký,
prezident Antonín Zápotocký
člen ÚV KSČ Jiří Hendrych
a ministr kultury Ladislav
Štoll (foto Leoš Nebor)

ČTK

Umělci a teoretici v obtížích doby (3)

- **Ladislav Dvořák** (1920-1983), básník a spisovatel
Od r. 1945 studoval bohemistiku a historii na FF UK, 1948 neprošel politickými prověrkami a ze studia byl vyloučen. Sazba první básnické sbírky mu byla r. 1948 rozmetána. V l. 1950-1951 pracoval v antikvariátě, 1951-1956 jako dělník, od 1956 jako technický úředník. Publikoval básně pro děti. R. 1958 vydal sbírku poesie *Kainův útek*. Jeho reflexe doby: kniha povídek *Šavle meče*.
- **Vratislav Effenberger** (1923-1986), teoretik a literát
Od počátku 50. let do r. 1966 směl pracovat pouze v dělnických profesích. Uplatnění veřejné kulturní práce od r. 1958, ale ve větší míře až od 1966. Po smrti Teigehe se stal vůdčím teoretikem českého surrealismu.
- **Mikuláš Medek** (1926-1974), malíř
R. 1949 byl vyloučen ze studia na AVU a VŠUP kvůli svému původu (syn spisovatele legionáře, generála Rudolfa Medka). Poté kratší dobu pracoval jako pomocný dělník v továrně. Živil se příležitostnými zakázkami (drobná grafika, restaurování), jeho surrealistické malířské dílo vznikalo ve skrytosti. R. 1951 se oženil s fotografkou **Emilou Tláskalovou**, rovněž surrealistkou. První větší výstava mu byla umožněna r. 1963. V 60. letech získal evropské renomé.
- **Pavel Brázda** (nar. 1926), malíř a **Věra Nováková** (nar. 1928), malířka
Budoucí manželé se seznámili při studiu na Akademii výtvarných umění, odkud byli r. 1949 z politických důvodů vyloučeni. Poč. 50. let opět studovali (VŠUP). Oba kreslili pro lékařské a přírodovědecké časopisy a publikace. Jejich soliterně (s Ivanem Sobotkou) a v izolaci rozvíjená tvorba byla „objevena“ až r. 1989 kritikem Revolver Revue. V l. 1967 a 1968 účast na kolekt. výstavách.
- **Jan Zábrana** (1931-1984), překladatel, básník a spisovatel
Po maturitě r. 1950 chtěl studovat klasickou filologii na FF UK, ale z kádrových důvodů nebyl přijat. Jeho rodiče, kteří byli členy Národně socialistické strany, byli jako „velezrádci“ uvězněni – matka r. 1950, otec r. 1952. Poté byl rodinně zabaven dům v Humpolci. V l. 1950-1952 studoval katolickou teologii, ale ze studia byl vyškrtnut, 1952-1954 v dělnických povoláních, 1955 byl přijat za člena Kruhu překladatelů. Jeho reflexe doby: výbor z deníků *Celý život*.

„Poválečná generace“

- **Anotace přednášky Jiřího Šetlíka** na sympoziu *Naděje a deziluze. Roky ve dnech České umění 1945–1957* (GHMP, Praha 2010):

„Poválečná generace tváří v tvář politickým protikladům situace hledala mezi lety 1945–1949 vlastní východiska. Její převládající levicovou orientaci podepřela důvěra v moderní umění a lákavé sliby beztřídní společnosti, násobené dojemem, že demokracie zklamala. Spoléhala na mezinárodní spolupráci (výstavy zahraničního umění, založení AICA apod.), kterou záhy překryla izolace země od tradičních styků s Evropou. Nacházela ideologickou oporu v marxismu ve jménu odporu ke zbožnění Stalina. Víru v utopické vize komunismu zlomila politická praxe a procesy v průběhu let 1949–1955. Odpor generace k režimu povzbudila samozvaná diktatura na uměleckých školách, činnost jednotného Svazu výtvarníků a jeho výstavní program, popírající kontinuitu moderního umění ve prospěch socialistického realismu. Vlastní projevy generační vůle (poezie, malá divadla, jazz, výstavy aj.) nezabránily rozchodu mladých s oficiální kulturou. Břemeno opozice k vládní politice převzali literáti, ve výtvarném umění se polemiky soustředily k míře svobody ve vztahu k formě a obsahu, jež vedly k povolení vzniku tvůrčích skupin. Zrodil se základ k sebeidentifikaci generace na veřejném prostoru, kde ovšem byly zakázány radikální výtvarné projevy jejího mladšího křídla.“
- **Josef Škvorecký, *Lviče***. Praha, 1969, s. 97. Příběh se odehrává v době kolem r. 1957.

Umělci „(...) kdysi tvořili skupinu a připojili (já s nimi) podpisy k vážně míněnému dokumentu, jímž vítali příchod nové doby: veřejně se v něm hlásili k jejím představitelům, vyjadřující přesvědčení, že teprve jejich nastolení znamená konečné osvobození umění od vlády peněz a soukromých mecenášů. Noví představitelé krátce nato dokonale osvobodili od peněz ultramodernistu Kocoura, surrealistu Brejchu i dodekafonistu Rebase. Kocour a Brejcha potom postupně klesli do hlubin kulturního podzemí (...).“

Konec monopolu socialistického realismu

- Architektura

V r. 1954 opatrné zmínky o architektonickém modernismu.

Modernistická koncepce výstavního pavilonu na EXPO 58 v Bruselu: arch. František Cubr – Josef Hrubý – Zdeněk Pokorný, jejich návrh zvítězil v soutěži r. 1956. Viz obr. vpravo.

- Malířství a sochařství

Zakládání tvůrčích skupin na půdě Svazu čsl. výtvarných umělců, od r. 1957.

Přihlášení se k modernismu: výstava *Zakladatelé moderního českého umění* (DUMB, 1957).

- Literatura

Polemická vystoupení na II. sjezdu Československých spisovatelů.

Vydání románu *Jdi za zeleným světlem* Edvarda Valenty r. 1956. Je považován za první českou prózu, „která se vymkla tehdejší ideologicko-uměleckým normám. (...) Jádro románu tvoří hrdinovy reflexe, v nichž s citem pro jemná duševní hnutí a zároveň s chladným odstupem rozpitvává a sebekriticky hodnotí každý svůj krok. Román zachycuje období okupace v mnoha konkrétních jevech, ale reflektuje ho z natolik obecného hlediska, že se nadlouho stal jediným publikovaným dílem, které se podstatně a s úzkostlivým smyslem pro čest vyrovnávalo s otázkami života v nesvobodě, naléhavými i v době jeho vzniku.“ (www.slovníkceskeliteratury.cz)

R. 1958 vydán román *Zbabělci* Josefa Škvoreckého, který musel být stažen z prodeje. Román je rovněž založen na introspekci vypravěče. „Svět 20. století se tak Škvoreckému ukazuje jako místo, kde člověk ohrožený totalitními režimy může svou existenci uhájit snad ve vzpomínkách a v živé řeči, nikoli však skutky.“ (dtto)

Pavillon Československa na Světové výstavě v Bruselu r. 1958

Výběr z literatury (od r. 2003)

- Michal Bauer, *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Jinočany 2003.
- *Dějiny českého výtvarného umění*, díl V, 1939-1958. Praha 2005; díl VI, 1958-2000. Praha 2007.
- Jiří Knapík, *V zajištění moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*. Praha 2006.
- Karel Kaplan, *Poúnorový exil 1948-49*. Liberec 2007.
- Daniela Kameronová – Vanda Skálová, *Bruselský sen. Československá účast na světové výstavě Expo 58 v Bruselu a životní styl 1. poloviny 60. let* (k výstavám v Slovenské národní galerii, MG a GHMP). Praha 2008.
- Michal Přibáň, *Prvních dvacet let. Kulturní rada a další kapitoly z dějin literárního exilu 1948-1968*. Brno 2008.
- Michal Bauer, *Souvislosti labyrintu. Kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století*. Praha 2009.
- Marie Langerová – Josef Vojvodík – Anja Tippnerová – Josef Hrdlička, *Symboly obludnosti. Mýty, jazyk a tabu české postavantgardy 40.-60. let*. Praha 2009.
- Marie Klimešová, *Roky ve dnech. České umění 1945-1957* (k výstavě v GHMP). Praha 2010. Volně navazující výstava a publikace: *Konec avantgardy? Od mnichovské dohody ke komunistickému převratu*. Praha 2011.
- *II. sjezd Svazu československých spisovatelů : 22.–29.4.1956*. Ed. Michal Bauer. Praha 2011.